

УКРАЇНА І СВІТ

Збірник наукових праць

3. Іншаков С. М. Зарубежна кримінологія. – М.: “Инфра М-Норма”, 2003. – 340 с.
4. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: Монографія. – К.: Вид-во Семенко Сергія, 2004. – 310 с.
5. Коляда П. Україна і Євросоюз: співпраця правоохоронних органів // Юридичний вісник України. – 2003. – № 14. – С. 6-7.
6. Кримінологія: Словарь – справ очник / Отв. ред. Н. И. Долгова. – М.: Норма, 1998. – 390 с.
7. Кулаковський Р. Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією // Юридичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 96-97.
8. Курс кримінології: Підручник У 2 кн. / За ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 2. – 456 с.
9. Лунеев В. В. Тенденции современной преступности и борьбы с ней в России // Государство и право. – 2004. – № 1. – С. 5-18.
10. Лунеев В. В. Эффективность борьбы с преступностью // Государство и право. – 2003. – № 7. – С. 106-111.
11. Меркушин В. В. Борьба с транснациональной организованной преступностью. – Мн.: Амалфея, 2003. – 208 с.
12. Міжнародні економічні відносини: кримінологічний аспект / За ред. В. М. Поповича. – К.: МВД “Правові джерела”, 2000. – 245 с.
13. Мілінчук В. В. Новые тенденции международного сотрудничества в сфере уголовного процесса: концепция транснационального правосудия // Государство и право. – 2004. – № 1. – С. 87-97.
14. Пришко А. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: Актуальні питання // Вісник прокуратури. – 2003. – № 7. – С. 42-45.

Тарасов А. В.

ФОРМУВАННЯ ВІРНОПІДДАНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В СЕРЕДОВИЩІ УЧНІВСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ (др. пол. ХІХ ст.)

Довгий час питання вірнопідданської позиції взагалі, й серед учнівства зокрема, залишається поза увагою дослідників. Разом з тим, питання опозиційності в середовищі учнівської молоді почало розроблятися ще в дореволюційні часи. Подібна ситуація створила однокбоке сприйняття суспільно-політичних настроїв учнівства другої половини ХІХ ст. На нашу думку, розгляд питання вірнопідданської позиції учнівства дозволить доповнити загальну картину суспільно-політичного життя України означеного періоду.

Неувага до проблем формування вірнопідданства в середовищі учнівства знайшла своє відображення в історіографії. Існує ціла низка ґрунтовних праць, присвячених різним проблемам

середньої освіти, зокрема Півдня України. Однак прояви вірно-підданської позиції в них подано лише фрагментарно. До таких можна віднести праці О. І. Бабіної [1], В. В. Боброва [2], Т. В. Сухенко [9] та інших.

Джерельною базою дослідження стали архівні матеріали Центрального державного історичного архіву в м. Києві, Державного архіву Кіровоградської області та низка праць написаних у другій половині XIX ст., які можна віднести до джерельної групи. Вони стосуються опису історії окремих середніх навчальних закладів Півдня України.

Історія Російської імперії другої половини XIX ст. характеризувалась пожвавленням суспільно-політичного життя фактично серед усіх верств населення. Особливо це стосувалось лав різночинної інтелігенції, університетської та учнівської молоді. Реформаторський рух царського уряду швидко змінила не менш потужна реакція. В історичній літературі широко представлено думку про те, що в цей час незадоволена своїм становищем учнівська молодь ставала на шлях опозиційної діяльності. Й дійсно, правове положення учнів середніх навчальних закладів активно сприяло цьому. Особливо це стосується ситуації, що мала місце після введення в дію Статуту 1871 р. та запровадження "Правил для учнів гімназій та прогімназій відомства Міністерства народної освіти" [8]. Це підтверджують й наявні статистичні дані. Так, найбільший за силою революційний рух мав місце у Київському, Харківському, Одеському учбових округах, де за період 1881-1887 рр. близько 63 % учнів брали участь у революційних хвилюваннях. Так, у Одеському учбовому окрузі революційною боротьбою займалися учні майже 82 % чоловічих гімназій [1, 93].

Незважаючи на це, окрім опозиційних виступів учнівства в другій половині XIX ст., якась його частина все ж підтримувала якщо не політику царського уряду, то самодержавство взагалі. На нашу думку, саме цей контингент учнівства можна назвати виразником вірнопідданської позиції. Звернувшись до друкованих та архівних джерел нам вдалося встановити ряд вірнопідданських виступів учнівства Півдня України.

Так, при висвітленні історії Рішельєвської гімназії м. Одеси подано відомості про вірнопідданський вчинок гімназиста цього закладу. “19 лютого 1880 року, у честь 25-річчя благодійного царювання покійного Государя Імператора Олександра II, в приміщенні гімназії було здійснено вдячливе Господу Богу моління, при чому законовчителем протоієреєм Арнольдовим, сказано було слово, що відповідало святковій події й у залі гімназії поставлений був бюст покійного Государя Імператора. З приводу події, що святкувалась, учнем V-го класу гімназії Миколою Седовим, було написано патріотичний вірш, яке Государю Імператору благоугодно було прочитати і на всепідданійшому докладі власноручно написати “Благодарить и дать от Меня золотые часы” [6, 52].

В 80-х рр. XIX ст. в середніх навчальних закладах Півдня України провадилися чисельні виховні заходи з укріплення вірнопідданських почуттів своїх вихованців. Головним чином вони стосувались вшануванню знаменних і трагічних подій в житті монарха й усїєї царської сім'ї. Ряд таких фактів було зафіксовано в м. Одесі й Мелітополі.

“У березні місяці 1881 року Рішельєвська гімназія, поряд з іншими учбовими закладами, брала участь у загальних моліннях з приводу гірких подій, що спіткали Росію і на початку того ж місяця усі службовці та учні гімназії були приведені до присяги на вірнопідданство Государю Імператору, що зараз благополучно царює; у тому ж році надійшов Височайший дозвіл на замовлення художнику Шаховському портрета Государя, який, по виконанню, мав бути поставлений в актовому залі гімназії” [6, 52].

“У травні місяці 1883 року Рішельєвська гімназія в особі службовців та вихованців брала участь у тих патріотичних торжествах, які були влаштовані з приводу Священного Коронування Їх Імператорських Величностей Государя Імператора та Государині Імператриці. 15 травня учні Рішельєвської гімназії брали участь в святковому концерті, що влаштувало одеське міське управління, до того ж до складу хору увійшло близько 115 учнів Рішельєвської гімназії, а до складу оркестру 25 учнів. Хор та оркестр виконали декілька разів гімн “Боже Царя Храни”, уривок з опери “Жизнь за Царя” та святковий марш, який склав Юрьевич” [6, 52-53].

У ці ж дні реальне училище в Мелітополі, у тому числі й вихованці, також брало участь у загальних святкуваннях з приводу коронації імператорських осіб [4, 25]. Варто зазначити, що подібні заходи були проведені в усіх середніх навчальних закладах Одеського учбового округу.

Помітними подіями в житті учнівства були особисті відвідини того чи іншого навчального закладу першими особами імператорської сім'ї. Такі візити мали посприяти в питанні формування вірнопідданських почуттів у молодого покоління. У 1885-1888 рр. середні навчальні заклади Севастополя, Миколаєва, Катеринослава та Єлизаветграду приймали високоповажних гостей.

Так, Севастопольське Константинівське реальне училище приймало у своїх стінах "Їх Імператорських Величностей Государя Імператора та Государиню Імператрицю та Їх Імператорських Височеств □ Наслідника Цесаревича та Великих князів Олексія, Сергія та Павла Олександровичів та Велику Княгиню Єлизавету Федорівну" [11, 305]. Імператорська родина відвідала й Олександрівське реальне училище в м. Миколаєві. Аналогічні події відбулись у житті Катеринославського та Єлизаветградського реальних училищ. Їх учні брали участь у зустрічах імператора та імператриці [11, 305-306].

Наприкінці 80-х – поч. 90-х рр. ХІХ ст. політика царського уряду щодо формування вірнопідданської позиції в середній школі за формами суттєво не змінилась. Замахи на життя Олександра ІІ супроводжувались у середніх навчальних закладах молінням та радістю з приводу його врятування. Так, 17 жовтня 1888 року в актовому залі Одеської 2-ої гімназії "студенти й вихователі" висловили "вірнопіддані почуття й задоволення" з приводу "Чудесного врятування Царської сім'ї під час аварії поїзда на станції Борки". Подія закінчилася виконанням гімну й гучним "Ура" [3, 137]. За даними Міністерства народної освіти, подібні заходи відбулись у усіх середніх навчальних закладах цього відомства.

Загибель Олександра ІІІ та входження на престол Миколи ІІ були також відзначені в житті учнівства Півдня України. Так, наприклад, учні та службовці Катеринославського реального училища мали нагоду покласти вінок на труну Олександра ІІІ, коли

траурний потяг слідував через станцію Павлоград [11, 308]. Подібна подія була відзначена Міністерством народної освіти як пам'ятна в житті цього навчального закладу.

Місцева влада також сприяла процесу встановлення вірнопідданських почуттів у молоді. Після проведення в 1896 р. урочистостей з приводу коронації, аби “залишити напам'ять в серцях покоління, що підростає, про день Священного коронування Їх Імператорських Величеств” у місті Одесі комісія міської думи за зразком 1883 р. визнала за необхідне “видати для роздачі учням, що навчаються в учбових закладах брошуру з описанням порядку Коронування та значення цієї події” [12, 61]. На означену акцію комісією було асигновано 2 000 рублів.

Однак, за цими сухими фактами досить складно виявити ставлення самих учасників вірнопідданських дійств до події. Певним чином вирішує це питання згадка про відвідання Одеського дівочого інституту міністром народної освіти та звіт про поїздку учнів Єлісаветградського земського реального училища до Москви.

У 1853 році Одеський дівочий інститут відвідав міністр народної освіти граф А. С. Норов, він залишився задоволений станом навчально-виховної роботи в закладі. Найбільш його вразив виконаний дівчатами на Різдво алегоричний танець, про який він згадував: “Хоровод вихованок, танцюючи з трояндами квітів, раптово створив з цих гірлянд вензелеве ім'я імператриці, перед яким решта дівчат стали на коліна з радісним живим виразом на обличчях” [9, 123].

Інша подія відбулася в 1898 р. Учні Єлісаветградського земського реального училища були присутніми на відкритті пам'ятника Олександрю II у Москві. Ця подія справила на учнів надзвичайний вплив. Ось деякі уривки з цього звіту. “Відкриття пам'ятника при звуках тисячі народу “Ура”, при сильному звуковій дзвонів, маси оркестрів військової музики та 381 гарматному пострілі справило на нас якусь приголомшливу дію, від якої ми не могли одразу отямитись і лише при виході з Кремля почали переговорюватися одне з одним, до того ж якось несвідомо, окремими словами, кожен все ще перебував сам в собі, □ настільки сильним був вплив від побаченого. Під час обіду ми розмовляли без зупин-

ки, перебиваючи один одного, ділились враженнями, зміст яких не зміг би описати жоден стенограф та сприйняти фонограф” [5, Арк. 25] Або ж інший уривок з цього звіту, що описує реакцію учнів на появу імператора “...фізіономії моментально перетворились та просіяли безвідповідальною радістю та навіть виступили сльози радості, кожен заметушився та кинувся за капелюхом, не розбираючи чи це свій чи ні, моментально всі опинились на вулиці в численному натовпі народу, швидко прямуючи до найближчого моста, де мав прослідувати Цар... щасливішим за всіх виявився В. Д. Кропив'янський, якому вдалося за недешеву винагороду одному торговцю, примоститися на доволі високому ящику і за таких умов йому вдалося побачити Государя, що пропливав” [5, Арк. 24].

Отже, підсумовуючи питання вірнопідданської позиції учнівства Півдня України варто наголосити на наступному: незважаючи на посилення опозиційних настроїв серед учнів середніх навчальних закладів, вірнопідданські устремління все ж мали місце. Ініціатором формування вірнопідданських почуттів виступала держава, передусім в особі Міністерства народної освіти, керівництва навчальних закладів та місцевих органів влади. Форми такого впливу могли бути найрізноманітнішими, але головним чином вони стосувались відзначення святкових та трагічних подій у житті імператорської родини.

Висвітлення питання вірнопідданської позиції серед учнівства другої половини XIX ст., значення цієї позиції в загальному суспільно-політичному житті України, лише розпочато, а отже, потребує подальшого вирішення.

Література

1. Бабіна О. І. Становлення та розвиток гімназійної освіти в Україні (в кінці XIX – на початку XX століття): Дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2000. – 199 с.
2. Бобров В. В. Становлення та розвиток ліцеїв і гімназій Півдня України у XIX – на поч. XX століть: Дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1998.
3. Грекулов Е. Ф. Церковь, самодержавие, народ (2-я половина XIX – начало XX в.). – М.: Наука, 1969. – 184 с.
4. Двадцятилетие Мелитопольского Реального училища. Историческая записка / Сост. П. Л. Иванов. – Мелитополь: Типо-Литография Л. Л. Либермана, 1899. – 64 с.
5. Державний архів Кіровоградської області. – Ф. 60. – Оп. 1. – Спр. 149.

6. Исторический очерк Ришельевской гимназии. (За период времени от 1881 по 1892 год). – Одесса: Типография А. Шульце, 1893. – 73 с.
7. Катренко А. М.: У пошуках побудови справедливого суспільства (Діяльність народовольців і чорнопередільців в Україні у 80-х роках XIX ст.). □ К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2001. □ 320 с.
8. Сборник постановлений и распоряжений по гимназиям и прогимназиям Московского учебного округа за 1871-1895 годы. Сост. В. Исаенков. □ М.: Типография Э. Лиснера и Ю. Романа, 1895. □ 1476 с.
9. Сухенко Т. В. Середня жіноча освіта в Україні (XIX – початок XX ст.): Дис.... канд. іст. наук: 07.00. 01. – К., 2000. – 183 с.
10. Центральний державний історичний архів у м. Києві. □ Ф. 419. □ Оп. 1. □ Спр. 453.
11. Обзор деятельности ведомства Министерства Народного Просвещения за время царствования императора Александра III. (Со 2 Марта 1881 г. по 20 Октября 1894 г.). □ СПб.: Государственная типография, 1901. □ 524 с.
12. Известия Одесской Городской Думы. □ 1896. □ № 4.

Товстоляк Н. М.

ЗЕМСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В. В. ТАРНОВСЬКОГО-СТАРШОГО

Василь Васильович Тарновський-старший – відомий український суспільний діяч 50-70 рр. XIX ст., ім'я якого часто згадується в історичній літературі, але спеціального наукового дослідження його життя та творчої спадщини немає. Цінними джерелами, що свідчать про значний вклад В. В. Тарновського-старшого в підготовку та проведення селянської та земської реформ, є документи родинного архіву чернігівських дворян Тарновських, що зберігаються у фондах історичного музею ім. В. В. Тарновського у м. Чернігові, зокрема матеріали про земську діяльність В. В. Тарновського-старшого, вивчення яких значно збільшує наші знання національної історії, тому головна мета нашого виступу – познакомити наших сучасників з ними та зробити невеличкий нарис до історичного портрету В. В. Тарновського-старшого.

В. В. Тарновський-старший належав до старовинного роду дворян Тарновських польського походження, серед його предків була генеральна козацька старшина, в тому числі Бутовичі, Кочубеї, Туманські, тому саме для родини Тарновських було характер-